

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

Dějepis 1. ročník

Projekt Multikulturní výchova na OA
Holešovice

reg. č.

CZ.07.4.68/0.0/0.0/16_037/0000318

Obsah

1. Vazba na ŠVP	3
1.1 Současný stav.....	3
1.2 Inovace.....	3
2. Učební osnovy.....	4
3. Výukové materiály.....	5
3.1 Počátky křesťanství a formování církve	5
3.2 Raně středověká církev	8
3.3 Význam církve pro rozvoj karolinské vzdělanosti.....	12
3.4 Východní křesťanství, kořeny Velkého schizmatu.....	13
3.5 Pravoslavné církve.....	16
3.6 Symboly křesťanství.....	17
3.7 Křesťanské svátky v pravoslavném prostředí.....	20

1. Vazba na ŠVP

V této části bude uveden odkaz na konkrétní část školního vzdělávacího programu, který bude prostřednictvím projektu inovován o témata multikulturní výchovy. Vždy zde bude uveden odkaz na část „učivo“ a „ŠVP výstupy“. V části současný stav bude ze ŠVP zkopírováno učivo a ŠVP výstup. V části inovace bude stručně popsáno, o co bude stávající téma rozšířeno, upraveno, inovováno apod. Vždy s důrazem na témata multikulturní výchovy.

1.1 Současný stav

Učivo – Církev

ŠVP výstup – Debatuje o praktických filozofických a etických otázkách (ze života kolem sebe, z kauz známých z médií, z krásné literatury a jiných druhů umění). Dovede posoudit pozitiva i problémy multikulturního soužití, objasní příčiny migrace lidí.

1.2 Inovace

Téma bude rozšířeno o faktografii týkající se utváření křesťanské církve ve starověku, upraveny a také rozšířeny budou informace o vývoji církve ve středověku, tady už církve rozdělené na východní a západní část. Inovací pak bude téma týkající se pravoslaví s důrazem na symboliku a průběh nejvýznamnějších církevních svátků.

2. Učební osnovy

Zde bude doplněna tabulka s již inovovaným učivem a ŠVP výstupy pro celý předmět. Pasáže týkající se inovace v oblasti multikultury budou barevně zvýrazněné a bude s nimi pracováno v kapitole 3.

Učivo	ŠVP výstupy
1.Počátky křesťanství a formování církve 2.Raně středověká církev 3.Význam církve pro rozvoj karolinské vzdělanosti	1.Popíše kořeny křesťanství 2.Vysvětlí změny ve vývoji církve po r.476 3.Diskutuje o významu církve pro rozvoj vzdělanosti na Západě
4.Východní křesťanství, kořeny Velkého schizmatu 5.Pravoslavné církve 6.Křesťanská symbolika	4.Porovná východní a západní křesťanství, vysvětlí příčiny velkého církevního rozkolu 5.Popíše charakteristické rysy p. církve 6.Uvede příklady křesťanských symbolů
7.Křesťanské svátky (Vánoce, Velikonoce) v pravoslavném prostředí	7.Popíše velikonoční a vánoční zvyky v pravoslavném prostředí, projevuje toleranci k odlišným kulturním zvyklostem

3. Výukové materiály

V této kapitole již budou zpracovány výukové materiály rozšiřující stávající výuku ve škole o téma multikultury. Jednotlivé dílčí nadpisy pak budou mít stejný název jako inovované učivo uvedené v tabulce č. 2. V prvním odstavci textu bude vždy uvedeno, k jakému výstupu ŠVP se učivo vztahuje.

Učivo

3.1 Počátky křesťanství a formování církve

Své počátky má křesťanství jako reformní hnutí v rámci judaismu. Sami křesťané měli jasno v tom, že Bůh, kterého následují a vyznávají, je stejný Bůh, kterého vyznávali židovští patriarchové Abrahám, Izák a Jákob. Jak hnutí rostlo a začínalo získávat ve světě římské říši 1. století svoji definitivní podobu, docházelo pozvolna k vyjasňování jeho identity. Výraz „křesťan“ neměl svůj původ u samotného Ježíše Nazaretského. Raní křesťané se oslovovali „učedníci“ nebo „svatí“. Přestože mělo křesťanství svůj původ v judaismu, který římské úřady považovaly za „povolené náboženství“, neměla raná křesťanská společenství jakýkoliv nárok na právní ochranu římské říše. Křesťanské náboženské obce tudíž žily pod hrozbou možného pronásledování, což je nutilo být neustále pokud možno nenápadné. Neměly přístup k moci ani sociální vliv a bývaly předmětem útlaku světských úřadů.

Křesťanská církev se v prvním období své existence (1. století) jevila jako společenství lidí, kteří očekávají druhý příchod Ježíše Krista. Tvořily ji malé koncentrované skupiny, které se zabývaly misijní činností. Věřily, že zlo bude Bohem potrestáno a dobro odměněno. Křesťané byli přesvědčeni, že každý, kdo přijme křest a přihlásí se k Ježíši Kristu, se stává novým člověkem a jako takový musí vést nový styl života, nemůže se přizpůsobovat okolnímu zkaženému světu. Útoky státní moci na tento postoj křesťanů se zvyšovaly, a to křesťany ještě více v jejich víře utvrzovalo.¹

Křesťanství se v 1. a na počátku 2. století šířilo velmi rychle. Nešířilo se silou. Pokud bylo síly použito, bylo to ve formě represivních opatření ze strany římských úřadů. Jedním ze základních způsobů šíření křesťanství bylo veřejné kázání. Římské úřady toto náboženství potlačovaly, a proto se dochovalo relativně málo historických zpráv o

¹ Suchánek D., Drška V., Církevní dějiny Antika a středověk, Praha 2013, s. 67-70

veřejném hlásání křesťanské víry. Dnes se předpokládá, že velký význam měly pro šíření křesťanské víry vzájemně propojené sítě. Tyto volné skupinky, často zakládané okolo profesí nebo soustředěné kolem specifických míst, se na veřejnosti snažily na sebe neupozorňovat. Ti, kdo o toto náboženství projevíli zájem, byli zváni na v podstatě tajná setkání, a to často křesťany, s nimiž je přiváděly do styku jejich sociální nebo profesní vazby. První křesťanská shromáždění nebo schůzky se obvykle scházely v soukromých domácnostech. Vytvářelo to silný pocit sounáležitosti a identity, dále posilovaný „posvátnými přísahami“ věrnosti.

Existují také četné důkazy o tom, jaký význam měl pro šíření křesťanství obchod. Cestující kazatelé a učitelé ve městech, kde pobývali za účelem obchodování, se účastnili domácích setkání církve. V této rané fázi neexistovala žádná ústřední náboženská autorita, žádný standardní model organizace společenství na místní úrovni ani žádné vyhrazené církevní budovy nebo chrámy. Bylo to až v době, kdy se císař Konstantin I. Veliký roku 313 zavázal, že zaručí legální vyznávání křesťanského kultu v rámci Římské říše (tzv. milánský edikt). Od té doby se biskupové celého křesťanského hnutí mohli scházet a začít diskutovat nad křesťanskou vírou a vydávat oficiální vyznání víry. Na sociální úrovni nabízelo nové náboženství svým členům nový pocit identity a společenského postavení. Křesťanství kladlo jen nepatrný důraz na význam společenských rolí. Křesťanská společenství vytvořila hodnotový systém, jenž těm, kteří by se jinak nacházeli na nejnižší příčce společenského žebříčku, umožňoval získat pocit vyšší osobní ceny a hodnoty. Rané křesťanské společenství považovala za nedílnou část své identity úsilí o sociální kontakt a podporu, jako je vybírání příspěvků pro zaopatření chudých, nemocných a jinak potřebných. Mnozí pak mohli být nakloněni k tomu vzít myšlenky křesťanství v úvahu kvůli přínosu, který by to pro ně mělo.²

Legalizace křesťanského náboženství na počátku 4. století významně zasáhla do organizace jednotlivých církevních obcí a pozměnila správní uspořádání celého církevního organismu. Začaly se utvářet církevní provincie spravované biskupy významných metropolitních měst Římské říše a církev postupně přizpůsobovala svoji organizační strukturu potřebám a vzorům civilního pořádku. Na území s výraznou převahou křesťanského obyvatelstva

² Suchánek D., Drška V., Církevní dějiny Antika a středověk, Praha 2013, s.86

zůstávala základní správní jednotkou oblast pod kontrolou biskupa, která se rozsahem v podstatě kryla s městem a jeho bezprostředním okolím. To byl případ některých východních provincií v Malé Asii či Egyptě, ale také četných italských a severoafrických regionů. Naopak oblasti s menším počtem křesťanů kladly na sídelní biskupy větší nároky – církevní správa zde zahrnovala rozsáhlá území, jež biskup řídil s pomocí venkovských presbyterů. Císařská administrativa se v průběhu 4.století snažila co nejvíce sladit církevní správu s civilní tak, aby územní okrsek jednoho biskupa nepřesahoval mimo organizační členění římského státu.

Charakteristickým prvkem latinské církve bylo privilegované postavení její hlavy – římského biskupa, pro něhož se rychle vžilo pojmenování papež (z řeckého *pappas* – otec). Pozice římského biskupa stála na dvou základních pilířích – jednak na skutečnosti, že byl biskupem hlavního města Římské říše, jednak na přesvědčení, že vykonával svůj úřad jako nástupce apoštolů Petra a Pavla, kteří spojili poslední roky svého života právě s Římem. Z této pozice vystupoval římský biskup jako ten, kdo chrání čistotu víry, pomáhá, poučuje další církevní obce a určuje, jak řešit problémy, které se v církvi objevily.

Christianizace nově přichozích germánských skupin představovala pro církev jeden z hlavních úkolů. Nebylo v silách římské správy odrazit germánské útoky, a tak se soužití s barbary stává každodenní realitou. Základním problémem však byly již od počátku stěhování národů komplikované náboženské vztahy germánského a románského obyvatelstva. Germáni, kteří přicházeli na území Římské říše, vyznávali křesťanské náboženství, ale v ariánské formě. Jeho odlišnost od katolického (všeobecného) křesťanství je v chápání božské podstaty Ježíše Nazaretského. Ariáni božskou podstatu Ježíše popírali. Prvním ekumenickým koncilem v Níkaji r.325 byl tento směr v raném křesťanství označen jako nesprávný, škodlivý.³

V germánském prostředí neprobíhaly žádné organizované misie. Katolíci se soustředili na udržení dobrých vztahů s lokálními germánskými vládci a pokusy o získání vlivných jednotlivců z královských a šlechtických rodin. Zlomovým okamžikem v christianizaci Germánů se stal křest krále Franků Chlodvíka (r.496). Frankové zůstávali do té doby většinou věrni svým pohanským bohům a obrácení schopného franského

³ McGrath Alister E., Dějiny křesťanství – úvod, Praha 2014, s. 96 - 99

panovníka ke katolicismu výrazně přispělo k oslabení arianismu v této oblasti. Předpokládá se, že Chlodvíkův případ nebyl výjimkou a podobný přístup volili biskupové u řady dalších náčelníků a kmenových vládců.⁴

3.2 Raně středověká církev

„Nucená abdikace západořímského císaře Romula Augusta v r. 476 vedla k rozpadu římského administrativního systému. Do té doby řízený a centralizovaný systém správy se začal hroutit a moc začala přecházet na místní vládcy. Církev si ale ponechala svůj episkopální systém, který značně ovlivnil vzor římské státní správy.“⁵ I když biskupský titul původně označoval představitele místní křesťanské obce, církev stále více přijímala „monoepiskopální“ model, podle kterého měl jediný biskup pravomoc nad křesťanskými kněžími a obcemi na určitém území. Biskupové nyní uplatňovali duchovní autoritu nad specifickými zeměpisnými oblastmi, „diecézemi“. Jejich název pochází od řeckého *dioikésis*, které znamená „správní oblast“ nebo „provincii“, kterou biskup spravoval v podstatě stejným způsobem, jako římský správce řídil provincie státu. Uznání křesťanství za státní náboženství říše vedlo k tomu, že se biskupové začali vyznačovat jak politickou (nazývanou „světská“), tak duchovní autoritou. Následkem toho v církvi vznikaly organizační struktury, které odpovídaly strukturám státním. Pád západních státních struktur, ke kterému došlo ke konci pátého století, však neznamenal odpovídající pád na straně jejich církevních protějšků.

I když římská říše na Západě padla, její východní část zůstala cizími vpády nedotčena. V 6.století zahájili císaři sídlící v Konstantinopoli řadu vojenských tažení k znovudobytí Itálie a jejímu včlenění do východní říše. Tato tažení sice nebyla zcela úspěšná, nicméně v 7.století Byzanc ovládala velkou část italského území vedoucího od města Ravenna k Římu a Neapoli. Pro císaře bylo obtížné uplatňovat svou autoritu v západní části země, dovolil proto papeži prosazovat v těchto oblastech značný politický a společenský vliv.

V době na konci 6.století byla církev jedinou mezinárodní organizací v západní Evropě, která přežila pád římské říše. Zvýšená misijní činnost za papeže Řehoře Velikého

⁴ Woods T., E., Jr., Jak katolická církev budovala západní civilizaci, Praha 2018, s.18

⁵ McGrath Alister E., Dějiny křesťanství – úvod, Praha 2014, s.123

a dalších papežů v následujícím 7.století umocnila jak dosah, tak vliv křesťanství a posílila význam církve jako záruky sociální soudržnosti. Papež Řehoř Veliký položil základy pro vykonávání papežské vlády nad církví vně Itálie tak, že do Anglie vyslal misii benediktinských mnichů, kteří měli obrátit na křesťanství pohanské Anglosasy. Řehoř v Anglii založil systém církevní správy, který se postupně stal normou pro celou západní církev. Země byla rozdělena na diecéze (podobné klasickým římským provinciím), z nichž každou spravoval jeden biskup. Tito biskupové zodpovídali arcibiskupovi, který byl zase zodpovědný papeži. Řehořovým původním záměrem bylo umístit sídlo tamějšího arcibiskupství do Londýna, nakonec ho však politické boje s místními vládci dovedly k tomu zvolit místo toho kentské město Canterbury.⁶

Křesťanství, které v Anglii existovalo od dob římské vlády, prošlo díky irským misionářům na severu menší obrodou. Řehoř nicméně zavedl formu křesťanství, která nebyla podřízena místní správě, ale spadala pod přímou pravomoc římského papeže. V úkolu prosazovat papežskou vládu a rozšířit jeho světské pravomoci pokračovali i Řehořovi nástupci. V 8. století s sebou angličtí misionáři přivezli novou anglickou strukturu církevní správy do (současného) Německa a do Galie (dnešní Francie) a upevnili autoritu papeže v západoevropské církvi. Další významnou událostí této doby bylo „Pipinovo obdarování (donace)“. Jednalo se o severoitalská území, která krátce po jejich dobytí věnoval franký vládce Pipin III. Krátký papeži. Začal tak vznikat „papežský stát“, což byly oblasti, nad nimiž měl papež jak světskou, tak duchovní moc.

Církevní organizace stála od 3.století na základech biskupské správy a v dalším období se význam kleriků stále zvyšoval. Přesto velmi rychle vyrostla vedle hierarchické struktury církve vlivná a stále početnější skupina lidí, kteří nenáleželi mezi kleriky (nepřijali žádný církevní úřad), zasvětili však svůj život Bohu a opustili pro něj své rodiny, zaměstnání a kariéru. Hovoříme o vzniku mnišství – hnutí, jež razilo myšlenku „odchodu ze světa“ a podstoupení duchovního boje za záchranu duše.

Příkladem je příběh svatého Antonína Egyptského, který byl známý také jako svatý Antonín Poustevník. Ten odešel sám do egyptské pouště jako poustevník, aby se soustředil na vlastní duchovní zdokonalení, ačkoli svým velkým příkladem k sobě přiváděl tisíce

⁶ McGrath Alister E., Dějiny křesťanství – úvod, Praha 2014, s.126

zástupy. Charakteristickým rysem poustevníka byl odchod do vzdálené samoty, který mu umožnil odříci se světských věcí a intenzivně se soustředit na svůj vlastní duchovní život. Poustevníci žili sami nebo ve skupinách po dvou či po třech, bydleli v jeskyních nebo v prostých chatrčích a živili se tím, co si mohli sami vypěstovat. Někdy také vyráběli košíky. Nedostatek autority, která by dohlížela na jejich duchovní životosprávu, vedl některé z nich k výstřednostem – někteří téměř nejedli a nespali, jiní stáli bez pohybu celé týdny, další se uzavírali v hrobkách a zůstávali zde celé roky, živili se z puklin ve zdivu.

Částečně jako reakce na život poustevníků se vyvinulo tzv. cenobitní mnišství (mniši žijí pohromadě v klášterech).⁷ Přesto však poustevnický život nikdy nevymizel. Zajímavostí je, že ve 13. století byl jeden z poustevníků zvolen papežem pod jménem Celestin V. Významná byla také úloha svatého Benedikta z Nursie. Ten se mimo jiné proslavil založením kláštera v Monte Cassinu. Právě zde roku 529 sestavil slavnou Řeholi svatého Benedikta, jež byla v následujících staletích téměř univerzálně přijata v celé západní Evropě. Umírněnost Benediktovy řehole, struktura a řád, který zajišťovala, usnadnily její šíření po Evropě. Benediktinské kláštery trvaly na tom, že mnich má přiměřeně jíst a spát, i když jejich režim mohl být v postních obdobích přísnější. Benediktinský mnich obvykle žil na materiální úrovni odpovídající tehdejšímu italskému rolníkovi. Svatý Benedikt ignoroval světské postavení budoucího mnicha, ač to byl původně boháč, nebo chudý nevolník, protože všichni si byli v Kristu rovni. Manuální práce, kterou řehole svatého Benedikta výslovně vyžaduje, hrála v klášterním životě ústřední úlohu. I když byla řehole známa svou umírněností a odporem k přehnaným formám pokání, vykonávali mniši často těžké a nepříjemné práce. Například přehrazovali močály a odváděli z nich vodu. To, co dříve bylo zdrojem chorob a špíny, měnili v úrodnou zemědělskou půdu. Většinou zabírali půdu v odlehlých a nepřístupných místech, jež podporovala osamělost jejich společného života. Mýtili lesy, aby půdu mohli zemědělsky využívat, snažili se také pěstovat stromy a uchovat lesy tam, kde to bylo možné.

Mniši, kamkoli přišli, tam přinášeli znalost pěstování obilí, manufakturní výrobu nebo výrobní metody, které lidé předtím neznali. Zaváděli chov dobytka, vařili pivo,

⁷ Woods T. E., Jr., Jak katolická církev budovala západní civilizaci, Praha 2018, s.27

chovali včely nebo pěstovali ovoce. Švédský obchod s kukuřicí vděčí za svou existenci mnichům, v Parmě to platí o výrobě sýrů, v Irsku o lovu lososů. V Lombardii se rolníci naučili od mnichů zavlažovat a díky tomu se tato oblast stala v Evropě pověstná svou úrodností a bohatstvím. Mniši byli také průkopníky vinařství, jež jim sloužilo jednak ke slavení mše svaté, jednak k běžnému pití, které řehole svatého Benedikta výslovně povolovala. Mniši byli také tvůrci středověkých technologií. Zvláště známí jsou pro svou technologickou vyspělost cisterciáci, reformní větev benediktinů. Dokázali využít vodní sílu pro mlácení obilí, prosévání mouky, tkaní látek a vydělávání kůží. Prostřednictvím komunikační sítě spojující různé kláštery se technologické informace rychle šířily. Cisterciáci byli známi také jako odborníci v metalurgii. Každý klášter měl vzorovou továrnu, často stejně velkou jako kostel; stála nedaleko od něho v místě, kde vodní síla poháněla stroje, jež v ní byly umístěny. Mniši měli mezi sebou i dovedné hodináře. První hodiny dokonce sestrojil budoucí papež Silvestr II. pro německý Magdeburg na konci 10.století.

Mniši také působili jako opisovači, díky kterým se dodnes dochoval velký objem latinské literatury. Kdyby tato díla mniši nechránili a neopisovali, nezachovala by se pro knihovny a školy spojené s tehdejšími středověkými katedrálami. Jako příklad autorů dochovaných textů se uvádí Aristoteles, Cicero, Vergilius, Ovidius, Platon, Seneka.

Mnich se uchyloval do kláštera proto, aby kultivoval a ukáznil svůj duchovní život, a hlavně aby pracoval na své spáse. Jeho úloha byla v západní civilizaci zásadní. V období velkých zmatků se benediktinská tradice uchovala. Benediktinské domy zůstávaly oázami řádu a pokoje. O Monte Cassinu, mateřském domě benediktinů, se říká, že jeho vlastní historie tuto trvalost odráží. V 6. století bylo obsazeno barbarskými Lombardy, v 9.století zničeno Saracény, ve 14.století jej poničilo zemětřesení, v 18.století bylo vypleněno francouzskými oddíly a za 2.světové války bylo pobořeno bombardováním. A přesto Monte Cassino nezmizelo. Pokaždé se jeho mniši vrátili a vybudovali je znovu.⁸

⁸ Woods, T.E., Jr., Jak katolická církev budovala západní civilizaci, Praha 2018, s.28

3.3 Význam církve pro rozvoj karolinské vzdělanosti

Intelektuální prostředí Franské říše se vytvářelo uvnitř mnišských komunit, popřípadě královského dvora, kde se spíše jedinci než početnější skupiny vzdělanců pokoušeli navázat na antický odkaz a dále ho rozvíjet. Pozornost se soustředila zejména na teologické otázky a problémy praktického církevního života. Rostoucí francký vliv v křesťanské Evropě je nejlépe vidět na vzestupu císaře Karla Velikého a založení státu, který později bude znám jako „Svatá říše římská“. Tento panovník hrál zásadní roli v utváření kulturní identity západní Evropy a v zavedení křesťanství jako převládající náboženské víry v této oblasti. Upevnění moci v rukou Karla Velikého mělo úzkou vazbu na církev, neboť pro zajištění širšího přijetí autority jak Pipina Krátkého (Karlův otec), tak Karla Velikého byla důležitá papežská podpora. 25. prosince 799 korunoval papež Lev III. Ve Svatopetrské bazilice v Římě Karla Velikého na *Imperator Romanorum* („císaře Římanů“). Toto spíše symbolické gesto mělo obrovský význam, neboť znamenalo začátek obnovy křesťanské římské říše v západní Evropě. Tento vývoj posílil pozici papeže jako evropského duchovního vůdce a církvi zajistil pevné místo v novém společenském řádu.

Karlova doba přinesla kulturní oživení, kterým se vyznačovalo celé 8. a 9. století., často se nazývá „karolinská renesance“. Tento vývoj byl zčásti důsledkem rostoucího významu klášterů jako středisek vzdělanosti a kultury. Odrazem toho byl vznik rukopisů v klášterních centrech po celé západní Evropě. Jednou z nejzajímavějších událostí té doby byl vynález „karolinské minuskule“ (formy písma vhodné zvláště k opisování rukopisů), k němuž došlo v klášteře Corbie. Písmo se poměrně snadno četlo i psalo. Zavedení malých písmen, mezer mezi slovy a dalších opatření ke snazší čitelnosti zrychlilo čtení i psaní. Karolinská minuskule, kterou prosazovali mniši katolické církve, byla zásadním prvkem budování vzdělanosti západní civilizace.⁹

Roku 782 pozval Karel Veliký předního anglického učenice Alkuina z Yorku, aby pomohl s vytvořením vzdělávacích programů jeho palácové školy v Cáchách. To poukazuje na širší vědomí tehdejší doby o důležitosti vzdělání a poznání. Alkuin zprostředkoval franskému prostředí irskou a anglosaskou církevní tradici, kterou dokázal propojit s římskými podněty, jež čerpal z častých návštěv Itálie. Svůj úkol spatřoval ve

⁹ McGrath Alister, E., Dějiny křesťanství – úvod, Praha 2014, s. 133

výchově a kultivaci franských kněží a mnichů. Cíl svého působení zaměřil i na praktické otázky morálky, rétoriky a výklad biblických textů. Na dvoře Karla Velikého se pohybovalo mnoho dalších lidí, kteří usnadnili intelektuální rozvoj v 9. století. Například langobardský historik Pavel Diakona, gramatik Petr z Pisy, teolog a básník Paulin z Akvileje nebo mimořádně učený laik Einhard, který se podílel na architektonické podobě cášské rezidence a stal se životopiscem Karla Velikého.

3.4 Východní křesťanství, kořeny Velkého schizmatu

Když zanikla Západořímská říše, stala se středem civilizovaného světa Konstantinopol a Řím přestal mít za hranicemi Itálie nějakou větší moc. Císař na východě si říkal římský císař, i přesto, že hlavním jazykem na jeho dvoře nebyla latina, ale řečtina, a obyvatelé Konstantinopole si stále říkali Římané. Východořímská říše se vyvíjela odděleně od západní Evropy a její kultura slučovala římskou a řeckou s vlivy Persie a Arábie. Časem tamní církve odmítla uznat autoritu Říma a místo toho začala uznávat konstantinopolského patriarchu. Konstantinopol byla označována za nový Řím (*Nova Roma*). Město bylo vybudováno na místě téměř 1000 let staré řecké osady Byzantion, která mnohem později dala jméno východořímské civilizaci. Konstantinopol byla umístěna přibližně ve středu říše, na hranici mezi Evropou a Asií. Ze severu město chránil záliv zvaný Zlatý roh, z východu Bosporská úžina a z jihu Marmarské moře. Na západní straně nechali císařové vybudovat silné hradby. Konstantinopol rychle rostla a v 6. století měla asi 500 000 obyvatel, tak se stala největším evropským městem.¹⁰

Z náboženského hlediska byla Byzanc říší křesťanskou. V jejím čele stál císař (*basileus*), který byl považován za rovného apoštolům. Protože se někteří byzantští císaři značně angažovali v církevních záležitostech, vedlo to k domněnce, že byli představiteli jak světské, tak církevní moci (*caesaropapismus*). Úkolem byzantského vládce bylo však bránit církev, kterou duchovně vedl patriarcha. Přestože byzantští císařové svolávali církevní sněmy, kterým formálně předsedali, občas zasahovali do teologických sporů a

¹⁰ Antonín, R., Starší dějiny pro střední školy – 1. část, Didaktis 2018, s.104

dosazovali patriarchy a biskupy, neměli pravomoc sloužit bohoslužby nebo vykonávat liturgické úkony. Císař nemohl být a také nikdy nebyl současně císařem i knězem.

Raně středověké církvi ve skutečnosti předsedalo pět patriarchů (římský, jeruzalémský, alexandrijský, antiochijský a konstantinopolský). Jako církevní správce byzantského hlavního města získal konstantinopolský patriarcha postupně rozhodující vliv ve východní církvi, přestože čestný primát byl přiznáván římskému biskupovi (papeži), jenž měl být prvním mezi rovnými (*primus inter pares*).

V počátcích Byzantské říše se objevilo několik učení, která popírala Kristovu božskou podstatu (*ariánství*), nebo zdůrazňovala oddělenost lidské a božské podstaty Ježíše Krista (*nestorianismus*), nebo zpochybňovala lidství v osobě Ježíše (*monofysitismus*). O tato učení se vedly mnohaleté spory, které ohrožovaly jednotu církve i stabilitu císařství. Hodnověrnost těchto názorů posuzovaly tzv. ekumenické koncily, jichž se účastnili představitelé křesťanských obcí celé říše. Jejich snahy však nebyly nikdy úspěšné.

Významnou součástí historie východního křesťanství je *ikonoklasmus* – obrazoborecké hnutí, události spojené s odmítáním uctívání ikon (*obraz s náboženským motivem malovaný na dřevě*). Někteří byzantští císaři zákonem nařizovali ničení svatých obrazů, zdůvodňovali to tím, že uctívání obrazů, výslovně zakázané v Bibli, vzbudilo Boží hněv a způsobilo vojenské neúspěchy v boji proti Arabům. To už se pohybujeme v 8. a 9. století, kdy ne všichni panovníci odmítali uctívání ikon. Uvádí se ještě jeden možný důvod k ničení obrazů, a to ekonomický. Císařové mohli tímto způsobem zabavovat umělecká díla a majetky klášterů, a tak získávat prostředky na vojenská tažení a upevnit svou moc v době krize. Některá velká klášterní sídla zanikla, nahradily je menší kláštery podporované císaři a také jimi kontrolované. Uctívání svatých obrazů se však stalo jedním z klíčových učení východní církve.¹¹

Na Východě nevznikaly církevní řády jako na Západě, tedy s regulí (souborem pravidel) jednotnou pro všechny řádové domy. Život východních mnišských komunit byl provázán se světskou společností. Podobu východního mnišství výrazně ovlivnil církevní

¹¹ Suchánek D., Drška V., Církevní dějiny Antika a středověk, Praha 2013, s.181-183

řád významného raně křesťanského teologa Basilea z Kaisareie (4.století), určující pravidla klášterního života. Basileos upřednostňoval život v mnišských komunitách před poustevnictvím a kladl důraz na charitativní činnost klášterů. Zakladatelé nových klášterů měli ve volbě předpisů volnou ruku. Klášterní komunita se často dělila na dvě skupiny: **vzdělané mnichy** (mnišky), kteří měli na starosti obřadní a správní záležitosti, a **prosté členy**, často z chudých rodin, kteří zajišťovali domácí práce. Osazenstvo kláštera mohlo pocházet z různých vrstev společnosti: od císařů přes členy významných rodů až po chudé utečence z oblastí postižených válkou a fyzicky nebo duševně nemocné. Výjimečně mohli v kláštorech žít také otroci. Byzantinci přicházeli do kláštera nejčastěji v mládí (zasvěcení dětí bylo běžným projevem zbožnosti), po smrti manžela/manželky či krátce před vlastní smrtí v naději, že tak zajistí spásu své duše. Na rozdíl od obyvatel většiny západních klášterů mohli východní mniši (mnišky) navštěvovat své rodiny a jejich příbuzní je také mohli v klášteře vyhledat.

Východní kláštery poskytovaly společnosti různé služby. Mnohé nabízely uzdravení skrze působení ostatků světce nebo ikonu konající zázraky, jídlo ve výroční dny svých patronů a zakladatelů, péči o nemocné, poutníky a chudé, útočiště v období hladomorů nebo cizích nájezdů. Zatímco na Západě kláštery často provozovaly školy pro laické obyvatelstvo, východní kláštery plnily tuto funkci jen výjimečně. Vzdělání bylo obvykle poskytováno pouze mladým novicům a novickám, kteří měli zájem přijmout církevní svěcení. Kláštery plnily i významnou hospodářskou úlohu, neboť vlastnily rozsáhlé pozemky a se svými produkty samy obchodovaly. Mohly půjčovat peníze nebo po určitou dobu obhospodařovat majetek. Výměnou za finanční obnos nebo nemovitý majetek poskytovaly materiální podporu ve stáří, zdravotní péči a duchovní služby (modlitby, zádušní obřady, pohřby). V kláštorech také vznikaly i opisy děl klasických autorů či původní literární teologická díla, životy svatých, kázání, duchovní písně, právní spisy a kroniky.

V 11. století došlo k úplnému rozdělení světového křesťanstva na východní a západní část. Tento církevní rozkol se nazývá **Velké schizma** (trhlina, roztržka) a byl dovršen roku 1054. Očekávaně došlo k rozdělení na latinský Západ a řecký Východ. Příčinami tohoto rozkolu byl odlišný kulturní a politický vývoj, trvající od počátku středověku, a z velké

části věroučné rozdíly, které se týkaly postavení Ježíše ve Svaté trojici. Rozkol byl prakticky zpečetěn o dvě století později, když křižácká vojska západních křesťanů přepadla Konstantinopol, zabíjela východní křesťany, znesvěcovala chrámy a svátosti a drancovala. Od těchto dob nechtěli lidé na Východě o jednotě s papežem ani slyšet a podle některých zmínek dávali přednost muslimům před římskými katolíky.¹²

V časech Byzantské říše pravoslavná víra kvetla, z Konstantinopole přijali křesť někteří slovanští vládcové včetně kyjevského knížete Vladimíra a bulharského cara Borise. Ve slovanských zemích postupně vznikly samosprávné církve. Zatímco na západě se jako věroučný jazyk používala latina, na východě to byla řečtina. Ve slovanských zemích se však začalo učit v jazyce, kterému obyčejní lidé rozuměli – ve staroslověnštině, což napomohlo rychlejšímu šíření pravoslavného vyznání.

Do staroslověnštiny, která byla slovanským dialektem, přeložili bibli věrozvěsti Cyril (Konstantin) a Metoděj, bratři z řecké Soluně, které si vyžádal od byzantského císaře kníže Velké Moravy Rastislav. Z Moravy byli žáci obou věrozvěstů nakonec vyhnáni, úspěšnější ale byli v Srbsku, Bulharsku a jinde. Důležitý byl rozmach pravoslavné církve v ruských zemích (včetně území dnešní Ukrajiny a Běloruska). Po dobytí Konstantinopole Turky v roce 1453 pokračovala Moskva v pravoslavné tradici jako „třetí Řím“ (Konstantinopoli se říkalo „druhý Řím“).

3.5 Pravoslavné církve

Západní (latinské) křesťanství se označuje jako **katolická (všeobecná) církev**, jejíž pozemskou hlavou je **papež**. Na Východě existuje několik samostatných, věroučně si ale hodně blízkých církví, označovaných společně jako **pravoslavné** (též **ortodoxní**, tedy s jedinou správnou, původnější věroukou). V čele každé pravoslavné církve stojí **patriarcha**.¹³

K pravoslaví se hlásí především obyvatelé Řecka, Rumunska, Ruska, Ukrajiny a dalších slovanských zemí. Pravoslavní věřící, původně emigranti, však obývají i mnoho jiných zemí, velké komunity pravoslavných věřících existují v USA, Kanadě nebo

¹² McGrath Alister E., Dějiny křesťanství – úvod, Praha 2014, s.146

¹³ Bartholomew, R. a kol., 30 vteřin na náboženství, Praha 2012, s. 84

Austrálii. Specifický vývoj zaznamenaly ukrajinská a ruská pravoslavná církev, které se dál štěpily a rozdělily na další pravoslavné církve, a to jak na svém původním území, tak především na americkém kontinentu, takže jejich jurisdikční pravomoci jsou stěží vymežitelné nejen pro vnější pozorovatele, ale i pro samotné jejich členy.

Celkový počet pravoslavných věřících na světě se odhaduje na 260 milionů osob (př. Rusko 50 – 100 mil., Ukrajina 20 mil., Rumunsko 19 mil., Řecko 9 mil., Srbsko 8 mil., Bulharsko 6 mil. atd.), což činí 12% světové křesťanské populace. Zajímavostí je, že velké množství pravoslavných věřících žije v Etiopii. V České republice je pravoslavných věřících okolo 20 000, římskokatolického vyznání je něco málo přes 1 milion Čechů.¹⁴

3.6 Symboly křesťanské víry

Křesťanství si během své historie vytvořilo řadu symbolů, z nichž některé jsou obecně přijímány prakticky v celém křesťanstvu, další jsou používány pouze určitými náboženskými skupinami, nebo mají v různých křesťanských skupinách různé významy. V této kapitole se budeme věnovat stručnému přehledu křesťanské symboliky, ve které postihneme rozmanitost symbolů používaných římskokatolickou vírou a odlišnosti symbolů v pravoslavném prostředí.

Kříž je nejdůležitějším a nejstarším symbolem, který užívá několik náboženství, a to zvláště křesťanství. Jedná se o geometrický obrazec, skládající se ze dvou úseček či obdélníků, které svírají pravý úhel, a dělí tak jednu nebo obě úsečky vedví. Tento symbol může označovat rozdělení světa na čtyři elementy či světové strany, může vyjadřovat spojení božského (vertikála) a světského prvku (horizontála). Byl však také nástrojem pro popravu ukřižováním, užívaný od starověku. V římské říši sloužil k popravě zločinců – otroků, politických buřičů a těch, kdo nebyli římskými občany. Vzhledem k tomu, že na kříži byl popraven Ježíš Kristus, stal se kříž počátkem 5. století typickým znamením křesťanství. Před křížem křesťané užívali jako symbol **ryby** (ICHTIS) – Isoús Christós Theóu Yiós Sotér (Ježíš Kristus Boží Syn Spasitel).

¹⁴ Szabo, M., Východní křesťanské církve, Praha 2016, s.66

Svatá Trojice

Nejsvětější Trojice. Boží Trojice či trojjediný Bůh je společné označení Boha v křesťanském dogmatu o trojjedinosti, třech božských osobách, tedy Bohu Otci (Bůh, stvořitel světa), Bohu Synu (Ježíš Kristus, vykupitel světa) a Bohu Duchu Svatém (posvětitel světa), které sdílejí jediné božství. Podstata a vztah těchto osob je složitý teologický problém a nejdůležitější věroučný spor Velkého schizmatu, které v 11.století definitivně rozdělilo hlavní proud křesťanství na západní (katolickou) a východní (pravoslavnou) církve.

Beránek je symbol Ježíše Krista, obětovaný za záchranu lidstva. Symbolizuje Kristovo zmrtnýchvstání a vítězství nad smrtí.

Ikony jsou obrazy zpodobňující Krista, Pannu Marii, svaté a mučedníky. Pravoslaví věří, že první ikonu Krista a Panny Marie namaloval evangelista Lukáš. Ikony mají vzdělávací funkci, mají věřícím předat informaci o zobrazené osobě nebo události. Proto jsou většinou vytvořeny podle staletými daného vzorce a používají stále stejnou symboliku. Existují přesné metody, jak by která osoba měla být zobrazena, včetně takových podrobností jako je postoj těla, účes, oblečení i detaily pozadí. Svoji symboliku mají i jednotlivé barvy. Bylo běžné, že se kopírovala jedna ikona podle jiné nebo že se ikona přemalovala podle původního vzorce.

V 17.století za vlády cara Petra I.Velikého byla ruská ikonografie silně ovlivněna uměním západní Evropy. Ikony zdobí stěny pravoslavných kostelů a někdy je zcela pokrývají. Často mají vyhrazené místo také v domácnostech věřících, většinou na východní stěně místnosti, kde slouží pro domácí modlitby. Ikony bývají osvětleny světlem svíček nebo olejových lamp. K výrobě svíček se hodně používá včelí vosk a do lamp olivový olej, protože jsou to přírodní materiály, které hoří jasně. Kromě praktického důvodu osvětlení tmavého kostela mají svíčky i lampy i spirituální účel, symbolizují Světlo světa – Krista. Dříve byly ikonám připisovány léčivé vlastnosti, bývaly umístěny i podél cest a u vstupních bran, a dokonce se při válkách braly do bitev, kde byly nesený před vojskem na tyči podobně jako standarta.

Pravoslavný kříž bývá často bohatě zdoben, je trojramenný (má tři vodorovná ramena). Horní kratší rameno je symbolem cedulky s výsměšnou zkratkou INRI (Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum = Ježíš Nazaretský, král židovský), kterou přitloukl nad ukřižovaného Krista Pilát Pontský. Spodní rameno kříže není zcela vodorovné, ale je šikmé. Zmiňují se dva možné důvody. Podle jednoho symbolizuje šikmé rameno opěrku pro nohy ukřižovaného. První zobrazení ukřižovaného Ježíše tuto skutečnost potvrzují. Pozdější umění zobrazuje Kristovy nohy přibité ke kříži jedním hřebem. Navíc by se zřejmě tělo bez podepření nohou na kříži neudrželo, tak jak je tradičně zobrazované západním uměním. Druhý důvod mluví o tom, že šikmé rameno symbolizuje, že zločinec ukřižovaný po pravé ruce Krista ho přijal za svého a bude přijat do Nebe, zatímco zločinec po jeho levé ruce se Ježíšovi vysmíval, bude zatracen a přijde do Pekla.

Pravoslavný kostel má velmi formální a vážnou atmosféru. Kněží jsou důstojně oblečeni, ve vzduchu je cítit vůně svíček a kadidla, starší ženy neustále uklízí. Na rozdíl od katolického kostela nemá pravoslavný žádná sedadla, při mši se stojí. Není slyšet žádná hudba kromě melodického zpěvu žalmů, nejsou tu žádné sochy, ale zato mnoho ikon, před nimiž se lidé modlí, uklání se, a někdy dokonce líbají zem. Muži mají v kostele odkryté hlavy, ženy je zakrývají.

Pravoslavná mše je vedena knězem, ale musí být ještě přítomen minimálně jeden člověk, který zpívá žalmy. Pravoslavné mše jsou téměř celé zpívané. Probíhá při nich dialog mezi knězem a věřícími, kteří sborem zpívají žalmy. Text je vždy zpíván předepsanou hudební formou. Během mše se používá kadidlo (pryskyřice kadidelníku), což je dědictví židovské tradice. Většinou se ještě mísí s květinovými vonnými oleji, aby mělo příjemnou vůni. Kadidlo se pálí ve zlaté kadidelnici, která visí na třech řetězech symbolizujících Svatou trojici. Někde ještě podél řetězů visí dvanáct zvonků symbolizujících apoštoly. Kněz kývá kadidelnicí zepředu dozadu, aby postupně uctil všechny čtyři strany oltáře, svaté dary (tj. chleba a víno pro přijímání), ikony, duchovní, shromáždění věřících i samotnou budovu kostela.

3.7 Křesťanské svátky (Velikonoce, Vánoce) v pravoslavném prostředí

Velikonoce jsou v pravoslavné církvi nazývány Pascha. Pravoslavní křesťané je považují za nejvýznamnější svátky v roce. Pravoslavná církev nepřijala gregoriánskou reformu kalendáře, a proto slaví Velikonoce podle juliánského kalendáře přibližně o týden později než ve zbývajícím křesťanském světě. Jejich datum se odvozuje podle prvního jarního úplňku a podle židovského svátku pesach. K výpočtu dat Velikonoc se využívají speciální tabulky zvané paschalie. Velikonoce tak nastávají první neděli po jarní rovnodennosti a úplňku.

Velikonoční době předchází doba velkopostní, během níž se mají věřící připravit na slavnost Kristova vzkříšení. Půst trvá 40 dní a nejdříve se omezují jídla masitá, potom jídla mléčná a vejce. Dále se nekonzumuje olej, ryby ani víno. Naopak se během půstu jedí brambory, mrkev, zelí, jablka, cibule, ořechy.

Pravoslavná Pascha vrcholí v noci z Bílé soboty na Velikonoční neděli, kdy se skupiny věřících vydají na tzv. křížovou cestu k chrámu. Podnikají symbolickou cestu, kterou absolvoval podle Bible Ježíš Kristus. Při setkání se věřící navzájem zdraví pozdravem: „Kristus vstal z mrtvých!“ Odpověď zní: „Opravdu vstal z mrtvých!“ Poté se procesí shromáždí v chrámu k bohoslužbě. Věřící zapalují svíčky u ikon svých patronů a domů si z chrámu odnášejí svěcenou vodu, posvěcený mazanec /kulič/ nebo obarvená vajíčka.

Lidé zvou tradičně své známé a přátele na návštěvu domů, aby ochutnali jejich mazance v podobě kužele s useknutou špičkou. Navzájem si darují na důkaz vzkříšení Ježíše barevná vajíčka, přejí si zdraví a přitom se políbí třikrát na tvář.

Pascha završuje předchozí 40 denní půst, a proto se samozřejmě hodně jí. Většinou se však podávají studené pokrmy, žádná teplá jídla ani ryby. Vrcholem hostiny jsou mazance. Všechna jídla mají svou starou symboliku a připomínají vzkříšení Krista.

V pravoslavném náboženství jsou druhým nejvýznamnějším církevním svátkem Vánoce. Vycházejí z Juliánského kalendáře, který je oproti západnímu Gregoriánskému kalendáři o 13 dní posunutý. Vánoce se tedy slaví 6. a 7. ledna.

28.listopadu začíná pravoslavný předvánoční půst, který končí po 40 dnech večerní bohoslužbou. Na začátku postního období se vynechává z jídelníčku maso vždy v pondělí, ve středu a v pátek. 2.lednem pak začíná vánoční doba, a to je pak půst přísnější.

V předvečer prvního vánočního svátku by se nemělo jíst vůbec. Dokonce jsou zakázány všechny světské zábavy, oslavy a vášně, které vzdalují člověka od Boha. Půst je zakončen slavnostní bohoslužbou a potom už nastává samotná oslava Vánoc.

Od 6. ledna mohou pravoslavní věřící hodovat. Slavnostní hostina by se měla skládat z 12 postních jídel (bezmasých a nemastných). Tradičně se podává pšeničná kaše s medem, mákem, ořechy a rozinkami („kuťja“) nebo kompot z křížal („vzvar“). Servírují se také plněné taštičky z kynutého těsta, kapusta v různých úpravách, ryby, ovoce, saláty, ale i sladké moučníky, velmi oblíbený je medový perník.

Během pravoslavné vánoční večeře se nesmí vstávat od stolu. Dodržují se i další zvyky, například se zapéká mince do kulatého chleba. Kdo ji ve svém soustu najde, v příštím roce bude šťastný a spokojený. Po večeři se ze stolu nesklízí, protože se něco musí nechat pro tři krále, kteří putují do Betléma.

V domácnostech pravoslavných věřících doplňují slavnostní atmosféru ozdobené stromečky, svíčky a dekorace se symbolikou života, klidu a spokojenosti. Dárky pod stromeček přiváží děda Mráz na saních s koňským trojspřežím.

19. ledna pravoslavné Vánoce končí oficiálně.¹⁵

¹⁵ McLoughlin a kol., Světová náboženství v kostce, Praha 2005, s.189-208
Bartholomew, R. a kol., 30 vteřin na náboženství, Praha 2012, s.84

Seznam použité literatury:

Antonín, R., *Starší dějiny pro střední školy – 1. část*, Didaktis 2018

Bartholomew, R. a kol., *30 vteřin na náboženství*, Fortuna Libri, Praha 2012

McGrath, A., E., *Dějiny křesťanství – úvod*, Volvox Globator, Praha 2014

McLoughlin, S., *Světová náboženství v kostce*, Rebo, Praha 2005

Suchánek, D., Drška, V., *Církevní dějiny Antika a středověk*, Grada, Praha 2014

Szabo, M., *Východní křesťanské církve*, Karolinum, Praha 2016

Woods, T., E., Jr., *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*, Res Claritatis,

Praha 2018